

*Ewelina Zajac**

CECHY GWAROWE W TOPONIMACH Z POWIATU TURECKIEGO

THE FEATURES OF THE DIALECT IN THE TOPONYMS OF THE COUNTY OF TUREK

In the article dialect features present in the names of inhabited and uninhabited objects in the county of Turek will be discussed. Among the collected data are found particular dialect features: phonetic, inflexive – syntax and lexical characteristics of the South-eastern Wielkopolska Province.

Keywords: dialect features, oikonims, anoikonims, toponymisation, county of Turek

Słowa kluczowe: cechy gwarowe, ojkonimy, anojkonimy, toponimizacja, powiat turecki

WPROWADZENIE

Materiał onomastyczny (z zakresu toponimii czy antropnimii) gromadzony w trakcie eksploracji terenowej wnosi wiele do nauki o języku polskim nie tylko na temat leksyki, motywacji nazwotwórczej czy struktury nazw, ale także może stać się okazją do badania gwary poszczególnych regionów. Podczas badań terenowych informatorami są zazwyczaj mieszkańcy wsi (z wyjątkiem badań urbanonimii), którzy najczęściej rozmawiają między sobą gwarą, a jedynie w kontakcie z obcymi używają języka literackiego, choć niepozbawionego cech gwarowych, zwłaszcza fonetycznych. Onomaści, opracowujący materiał nazewnictwa pod kątem etymologiczno-leksykalnym czy strukturalnym, często doszukują się w nim też cech dialektalnych lub gwarowych [zob. np. Górniewicz, 1980; Jakus-Borko-

* Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: ewelina-zajac@wp.pl.

wa, 1987; Rutkiewicz, 1997; 2002]. Jednak na podstawie zgromadzonych nazw nie sposób opisać gwary regionu, badanego obszaru, ponieważ nie przeanalizuje się w pełni składni, fleksji, fonetyki czy leksyki. Zebrane nazwy można wykorzystać do badań porównawczych, by potwierdzić występowanie na danym obszarze charakterystycznych dla niego cech gwarowych i/lub dialektalnych.

Jedną z cech systemu toponomastycznego jest dialektalne podłoże leksyki zawartej w nazwach, a także struktury nazewnicze bardzo bliskie mowie potocznej, przede wszystkim gwarze. Formy ludowe nazw różnią się od oficjalnych postacią fonetyczną, która jest zgodna z systemem danej gwary [Kamińska, 1962, s. 267]. W nazwach geograficznych zachodzi proces toponimizacji leksykalnej, czyli skostnienia cechy językowej, która zanikła w systemie apelatywnym danego języka, dialektu czy gwary [Górniewicz, 1982, s. 59]. Archaizmy leksykalne mogą istnieć w nazwach terenowych i miejscowych, które są niemotywowane, czyli nazywają miejsca, ale nie mają słownikowego znaczenia, jak wyrazy pospolite. Przykładami takich wyrazów, które uległy procesowi toponimizacji, są na przykład: *przydatek* (grunt przydany w czasie parcelacji – *Przydatki*), *wola* (relikt dawnych stosunków gospodarczych – *Wola*, *Wólka*), *dąbrowa* (nazwa zastąpiona określeniem ‘las dębowy’ lub ‘dębina’ – *Dąbrowa*). Oprócz utrwalenia się w nazwach geograficznych wyrazów pospolitych zachowane zostać mogły też dawne nazwy osobowe, na przykład: *Bolest* (*Boleszczyń*), *Żeron* (*Żeronice*).

W artykule omówione zostaną cechy gwarowe zarejestrowane w nazwach obiektów zamieszkałych i niezamieszkałych przez człowieka na terenie powiatu tureckiego, położonego w południowo-wschodniej części Wielkopolski. Obszar ten znajduje się na terenie województwa wielkopolskiego, jednak pod kątem dialektalnym, jak zauważył Kazimierz Nitsch, jest to najmniej typowa część Wielkopolski, zbliżona do centrum Polski zanikiem znaczących dialektyzmów [Nitsch, 1957, s. 93]. Co więcej, region ten leży nieopodal małopolsko-śląsko-wielkopolskiego pogranicza językowego, sąsiaduje bowiem z byłym województwem kaliskim, które zostało zaliczone do tego obszaru gwarowego [Gala, 1994]. Jest to również obszar, którego nie da się jednoznacznie zakwalifikować do żadnego z pięciu wielkich dialektów języka polskiego [Strokowska, 1978].

Na podstawie zebranego materiału toponimicznego (1725 nazw) odkryć można cechy dialektalne: fonetyczne, fleksyjno-składniowe i leksykalne południowo-wschodniej Wielkopolski. Przy określaniu cech gwarowych wzięto pod uwagę jedynie nazwy zgromadzone w zapisie literackim, nie analizowano ich postaci fonetycznej. Cechy gwarowe występujące w mowie mieszkańców powiatu tureckiego opisał ponad osiemdziesiąt lat temu Adam Tomaszewski [1934], a ponad dwadzieścia lat temu Zygmunt Zagórski [1991].

1. CECHY FONETYCZNE

Zgromadzone toponimy (ojkonimy i anojkonimy) zachowują cechy charakterystyczne dla gwar południowo-wschodniej części Wielkopolski.

Jedną z nich jest przejście \check{a} w przednie \acute{a} , a następnie zidentyfikowanie go z e w nagłosie po r , które utrzymało się na terenie powiatu tureckiego tylko w jednej nazwie *Redlonki* (n. ter.): ap. *radło/redło*. Jest to cecha charakterystyczna dla Polski północnej oraz Mazowsza i Mazur. Badany teren graniczy z obszarem objętym tą innowacją, w pobliżu Turku przechodzi bowiem południowa granica zasięgu przejścia $ra- \geq r\acute{a}- \geq re-$ [Dejna, 1973, mapa 29].

Na terenie powiatu tureckiego występują nazwy typu *Gadowskie Holendry* (n. wsi) oraz *Olędry//Olendry* (n. ter.) dość charakterystyczne dla Wielkopolski. Obecność tych dwu form obocznych tłumaczy się wyczuwaniem przez mieszkańców wsi nagłosowego $h-$ jako protetycznego. W mowie potocznej toponim ten wymawiano jako *holendry*, a kiedy przekładano go na język literacki, odrzucano protezę nagłosowego $o-$. Stąd występująca obok formy *Holendry* postać *Olędry//Olendry* [Nitsch, 1957, s. 41].

Odnotowano zmorfologizowane cechy fonetyczne w przyrostkach *-otka* i *-onka* w nazwach: *Dzierzbotki* (n. wsi), *Iglonka* (n. ter.), *Kamionka* (n. wsi), *Wypalonki* (n. ter.). Są one świadectwem przejścia w omawianych gwarach dawnego a pochyłonego w o .

2. CECHY Z ZAKRESU MORFOLOGII I SKŁADNI

Jedną z charakterystycznych cech gwary powiatu tureckiego, odnotowaną w toponimach, jest występowanie typu sufiksalnego *-ów*, *-owa*, *-owo* po twardej spółgłosce i *-ew*, *-ewa*, *-ewo* po miękkiej, odzwierciedlającego historyczną oboczność morfemów *-ow-* i *'ew-*. Analizując proces zastępowania *'ev-* przez *'ov-* na obszarze Wielkopolski, który następował tam od XVI wieku, należy zauważyć, że nie objął on gwar zachodniowielkopolskich [Dejna, 1973, mapa 45]. W gwarach pozostałej części tego regionu doszło w apelatywach do upowszechnienia się morfemu *-ov-* zarówno po twardych, jak i miękkich spółgłoskach. Dawna oboczność jest jednak widoczna do dzisiaj w nazwach miejscowych i terenowych. Z ustaleń Adama Demartina [1975, s. 15] wynika, że już w XII–XIV wieku w Wielkopolsce dominował w nazwach miejscowych typ sufiksalny *-owo* po spółgłoskach twardych i *-ewo* po miękkich, w odróżnieniu od Małopolski czy Śląska. Nazwy z tymi sufiksami występują obecnie sporadycznie. Aktualnie przeważają onimy zakończone na *-ów* po spółgłoskach twardych i *-ew* po miękkich, choć te drugie

nie są tak liczne na terenie powiatu tureckiego (20 nazw zakończonych na *-ew* i 66 na *-ów*). Zdecydowanie dominują nazwy utworzone za pomocą sufiksów *-ów*, *-owa*, *-owo* po spółgłoskach twardych, które występują w funkcji dzierżawczej, na przykład: *Dymitrów* (n. cz. wsi): n. os. *Dymitr*, *Maksymów* (n. cz. wsi): n. os. *Maksym*, *Orzepów* (n. cz. wsi): n. os. *Orzep*, *Sarbinowo* (n. ter.): n. os. *Sarbin*, *Stefanowo* (n. wsi): n. os. *Stefan*, *Szczurów* (n. cz. wsi): n. os. *Szczur*, *Rachowa* (n. wsi): n. os. *Rach*, *Tomków* (n. cz. wsi): n. os. *Tomek*, i topograficznej, na przykład: *Brzostowa* (n. ter.): ap. *brzost*, *Cisów* (n. wsi): ap. *cis*, *Czarnowa* (n. ter.): ap. *czarny*, *Głogowa* (n. wsi): ap. *głóg*, *Grabowo* (n. ter.): ap. *grab*, *Kalinowa* (n. wsi): ap. *kalina*, *Lęgowo* (n. wsi): ap. *lęg*, *Tarnowa* (n. wsi): ap. *tarn*. Do mniej licznych należą nazwy z przyrostkami *-'ew*, *-'ewo*, występujące po spółgłoskach historycznie miękkich, na przykład: *Bogaczew* (n. cz. wsi): ap. *bogacz*, *Galewo* (n. wsi): n. os. *Gal*, *Ignacew* (n. cz. wsi): n. os. *Ignacy*, *Karolew* (n. cz. wsi): n. os. *Karol*, *Marulew* (n. wsi): n. os. *Marul*, *Mikołajew* (n. cz. wsi): n. os. *Mikołaj*, *Parcelew* (n. ter.): ap. *parcela*, *Smaszewo* (n. wsi): n. os. *Smasz*. Zanotowano jedną nazwę występującą obocznie z sufiksami *-'ew* i *-'ów* – *Biedajew* i *Biedajów* odnoszącą się do części wsi Strachocice-Kolonia.

Obok formantów *-ów*, *-owa*, *-owo*//*-ew*, *-ewa*, *-ewo* dość często używany był dzierżawczy przyrostek *-ówek*//*-'ewek*, *-ówka*//*-'ewka*, *-ówko*//*-'ewko*. Sufiks *-ek*, *-ka*, *-ko*, jako element formantu złożonego, pełnił tutaj funkcję strukturalną, polegającą na substancywizowaniu przymiotników [Śmiech, 1983, s. 45], które pierwotnie funkcjonowały jako składniki nazw dwuczłonowych, złożonych z przymiotnika od imienia własnego i określanego rzeczownika. Przyrostki *-ówek*//*-'ewek* występują dość licznie we wschodniej Wielkopolsce, jednak na terenie powiatu tureckiego odnotowano jedynie dwie nazwy miejscowe i terenowe utworzone w ten sposób – *Ojcówek* (n. cz. wsi): ap. *ojciec*, *Zygmuntówek* (n. wsi): n. os. *Zygmunt*. Nazwy te mogły zostać utworzone sufiksem *-ek* od nazw *Ojców* i *Zygmuntów* i pełnić funkcję deminutywną, podobnie jak nazwy *Boleszczynek* (n. cz. wsi): *Boleszczyn*, *Galewek* (n. ter.): *Galew*, jednak na badanym terenie źródła nie odnotowały nazw *Ojców* i *Zygmuntów*. Sufiks *-ka*, jako element formantu złożonego, obecny jest też w toponimach, które powstały w wyniku uniwerbizacji prymarnych nazw dwuczłonowych, na przykład: *Akacjówka*: ap. *akacja* (droga wysadzana akacjami, pierwotnie ‘droga akacyjowa’), *Andrzejówka*: n. os. *Andrzej* (pole Andrzeja, ‘pole Andrzejowe’), *Bartkówka*: n. os. *Bartek* (pole Bartka, ‘pole Bartkowe’), *Pećkówka*: n. os. *Pećka* (pole Pecki, ‘pole Peckowe’), *Smykówka*: n. os. *Smyk* (pole Smyka, ‘pole Smykowe’).

Inną cechą językową omawianego terenu jest występowanie toponimów z sufiksami *-sko* i *-isko*. Tworzenie nazw miejscowości przez urzeczownikowanie

form z przymiotnikowym przyrostkiem *-sk* było szczególnie produktywne na terenie północnej Słowiańszczyzny. Doszło jednak do dialektalnego zróżnicowania takich form, w wyniku którego nijakie formy zakończone na *-sko* pojawiły się i upowszechniły na terenie Czech i Moraw oraz w Wielkopolsce [Rospond, 1969]. Ten typ toponimów powstał z zestawień składających się z rzeczownika w rodzaju nijakim i jego przydawki przymiotnej. Następnie doszło do elipsy rzeczownikowego członu określanego, a funkcję nazywania objęła przydawka [Dejna, 1973, s. 198–199]. Obecnie odnotować można jedynie dwie takie nazwy: *Smulsko* (n. wsi): ap. *smola* i *Wilsk* (n. cz. wsi): n. os. *Wila* [NP, II, s. 683]. Odnotowano kilka nazw występujących na badanym obszarze w formie pluralnej: *Torfiska* (n. ter.): ap. *torf*, *Podrębiska* (n. ter.): ap. *podrębić*, *Wiatraczyska* (n. ter.): ap. *wiatrak*, *Wiórzyska* (n. ter.): ap. *wiór*, *Wypaliska* (n. ter.): ap. *wypalić*. Należy jednak pamiętać, że biorąc pod uwagę funkcję przyrostka *-isko*, nazwy *Wiatraczyska*, *Wiórzyska*, *Podrębiska*, *Wypaliska* pochodzić mogą od nienotowanych apelatywów: **wiatraczysko*, **wiórzysko*, **podrębisko*, **wypalisko* – wówczas powyższe nazwy utworzone zostałyby bez kreacji formalnojęzykowej.

W ojko- i anojkonimach z powiatu tureckiego występuje niewiele cech gwarowych z zakresu fleksji i składni. Toponimami, w których można je zaobserwować, są nazwy w postaci wyrażen przyimkowych. Są to onimy z przyimkiem *koło*, który przybiera formę locativu *kole*, na przykład: *Kole Remizy* (n. ter.), *Kole Rowu* (n. ter.), *Kole Stawu* (n. ter.), *Kole Szkoły* (n. ter.), *Kole Szosy* (n. ter.). Zapisano także kilka przykładów onimów o konstrukcji z przyimkiem *na* zamiast *do*, które nazywają drogi prowadzące do miejscowości, na przykład: *Na Dąbrowicę*, a nie *Do Dąbrowicy*, *Na Kopalnię*, a nie *Do Kopalni*, *Na Posokę*, a nie *Do Posoki*.

Na uwagę zasługują też inne właściwości językowe, ujawniające się w formach omawianych nazw, między innymi wahania formy rodzaju gramatycznego, na przykład: *Parcel* (n. cz. wsi) – *Parcela* (n. cz. wsi) czy *Koło Topola* (n. ter.) – *Koło Topoli* (n. ter.).

W niektórych nazwach odnotowuje się wahania liczby w odniesieniu do tego samego obiektu. Toponimy obocznie posiadają formy obu liczb – pojedynczej i mnogiej – na przykład: *Bagno* – *Bagna* (n. ter.), *Działek* – *Działki* (n. ter.), *Zagajnik* – *Zagajniki* (n. ter.). Obiekty, których nazwy mają formę pluralną, stanowią najczęściej tereny użytkowane przez ludzi. Zazwyczaj mają one położenie poprzeczne w stosunku do pasów pól, co sprawia, że kilku właścicieli jednocześnie użytkuje na przykład to samo pole czy górę. Nazwę otrzymuje cały obiekt i jego części, które należą do innych gospodarzy. Formy pluralnej używa się więc nie tylko do określenia kilku części obiektu, ale także pierwotnego obiektu i jego kawałków, które od tego momentu nazywane są w liczbie mnogiej, a nie

pojedynczej [Bal, 1963, s. 171–194]. Procesu pluralizacji nie należy tłumaczyć tylko rozwojem historyczno-osadniczym, czyli wpływem zmian ilościowych w desygnacie nazwy, ale i zmianą kategorii niektórych nazw, która dokonała się wskutek derywacji fleksyjnej [Głuszczyk, 1971, s. 162–163].

3. OSOBLIWOŚCI LEKSYKALNE

„Nazwy miejscowe jako skamieliny językowe zakonserwowały niejednokrotnie prastare wyrazy, które dawno wyszły z użycia co do formy lub co do znaczenia [...]” [Rospond, 1961, s. 340]. Dzięki toponimom zachowało się wiele struktur archaicznych i znaczeń apelatywnych, które nie zostały poświadczane w tekstach lub w terytorialnych odmianach polszczyzny [Mrózek, 1998, s. 236; Borek, 1981, s. 17].

W analizowanych toponimach można odnaleźć następujące formy archaiczne i gwarowe, między innymi: *bielawa* ‘podmokła łąka torfowa’ [USJP, I, s. 256] (*Bielawki, Bielawy* – n. ter.), *bindarz* ‘szpaler, ogród, kryta aleja w ogrodach’ [USJP, I, s. 263] (*Bindarz* – n. cz. wsi), *blonie* ‘duża przestrzeń pokryta trawą, łąka’ [USJP, I, s. 288] (*Blonia* – n. ter.), *bocieniec* ‘miejsce gromadzenia się bocianów’ [SW, I, s. 178] (*Bocieniec* – n. ter.), *burbuny* ‘miejsce, gdzie panuje bałagan, chaos’ [Sychta, 1967, s. 17] (*Burbuny* – n. cz. wsi), *cierznie* ‘ciemny krzak’ [SW, I, s. 332] (*Cierznie* – n. ter.), *folusz* ‘młyn do folowania sukna’ [USJP, I, s. 926] (*Folusz* – n. cz. wsi), *glinianka* ‘miejsce, z którego wydobywa się glinę’ [USJP, I, s. 1013] (*Glinianki* – n. ter.), *huba* ‘gospodarstwo wybudowane w polu, kolonia’ [SW, II, s. 59] (*Huba, Huby* – n. cz. wsi), *kierzek* ‘mały kierz, krzak’ [SD, III, s. 671] (*Kierzek* – n. ter.), *kopel* ‘ogrodzona łąka, pastwisko’ [SW, II, s. 465] (*Kopel* – n. ter.), *lnisko* ‘pole po zebranych lnach’ [USJP, II, s. 664] (*Lniska* – n. ter.), *laz* ‘miejsce po wykarczowanym lesie’ [SD, III, s. 284] (*Łazy* – n. ter.), *nart* ‘wydłużony, pofałdowany teren’ [Korn] (*Nart, Narty* – n. ter.), *nowina* ‘pole uprawiane po raz pierwszy’ [USJP, II, s. 1231] (*Nowina, Nowinki* – n. ter.), *obreda* ‘wyrębana część lasu’ [SGPK, III, s. 368] (*Obredy* – n. ter.), *pasternik* ‘pastwisko’ [SW, IV, s. 79] (*Pasternik* – n. ter.), *podlesie* ‘miejsce, okolica pod lasem’ [SW, IV, s. 370] (*Podlesie* – n. ter.), *redlonka* ‘przeorane pole’ [SW, VI, s. 493] (*Redlonki* – n. ter.), *smug* ‘wąski pas pola’ [SW, VI, s. 246] (*Smug, Smugi* – n. ter.).

Podczas badań terenowych w latach trzydziestych XX wieku A. Tomaszewski zarejestrował wyraz pospolity *gopło* (**go-pło*: **pło*, **plęse*, por. czeskie *pleso* ‘jezioro górskie’ [Machek, 1968, s. 458–459]), oznaczający ‘wodę, błoto, bagno’, w siedmiu miejscowościach powiatów Turek, Konin i Sępca [Rzepka, 1967, s. 139–141]. Odnotował on użycie tego apelatywu między innymi we wsi

Natalia w gminie Władysławów w powiecie tureckim. Obecnie nie funkcjonuje on poza toponimią. We wsi Natalia nazwa *Gopło* odnosi się do łąki położonej w tej miejscowości i w niedalekiej Wyszynie.

Na regionalny charakter, ograniczony do Wielkopolski, wskazuje również występowanie nazwy *Huby* [Korn, s. 61–77] zarówno w funkcji nazw miejscowych, jak i terenowych, w znaczeniu ‘osada poza zwartą wsią, kolonia’. Jest to przeniesienie apelatywnego leksemu *huba* ‘gospodarstwo wybudowane w polu, kolonia’ [SW, II, s. 59], ‘miara powierzchni równa 24 morgom; włóka’, ‘gospodarstwo dawane zazwyczaj osiadłym kolonistom’ [SD, III, s. 113], ‘osada o rozproszonej zabudowie, gospodarstwo położone z dala od centrum wsi’ [Korn].

PODSUMOWANIE

Zgromadzony dzięki eksploracji terenowej materiał toponomastyczny umożliwia obserwację cech gwarowych tkwiących w nazwach, charakterystycznych dla dialektu wielkopolskiego, takich jak: kontynuanty staropolskich samogłosek długich, unikanie protetycznej wymowy samogłosek w nagłosie, wahania rodzaju gramatycznego. Ojkonimy i anojkonimy zachowują także dawne właściwości dialektalne, jak na przykład oboczność morfemów *-ow-* i *-’ew-*, która, zachowana w sufiksach nazw, poświadcza prymarnie większy niż obecnie obszar występowania.

Cechą zgromadzonego materiału toponomastycznego jest szeroki zakres toponimizacji, czyli wyparcia apelatywów z zasobu leksykalnego języka i skostnienie ich w nazwach własnych. Nazwy miejscowe i terenowe przechowują wiele archaizmów leksykalnych oraz leksykę gwarową (np. *Bocieniec*, *Cierznie*, *Dzierżązna*: **dzierżązny*: ap. *dzierżęga*, psł. **deręga* – ‘pełen wyki’ [RymNMP, II, s. 499], *Smugi*). Poza tym w zebranych materiale występują nazwy o zabarwieniu ekspresywnym, znane mieszkańcom nie tylko badanego terenu, często kojarzące się im z jakimś wydarzeniem lub cechą charakteryzującą zamieszkujących tam ludzi (np. *Biedaszków*: ap. *biedaszek* ‘z politowaniem o biedaku’ [SW, I, s. 148], *Biedajów*, *Wypychów*: n. os. *Wypych* [SSNO, VI, s. 228] lub od czas. *wypychać*). Część omówionego nazewnictwa cechuje oryginalność (np. *Dźybno* – n. ter.: ap. *dąb* [Boryś, 2005, s. 145], *Łowigóra* – n. ter.: n. os. **Łowigóra*). Są też wśród nich nazwy niespotykane gdzie indziej na terenie Polski, na przykład *Przykona* (n. wsi: pref. *przy* + *-*kon-* ‘kres, początek’ [Boryś, 2005, s. 247]).

Nie zawsze można stwierdzić, czy dana nazwa jest rzeczywiście motywowana przez określony wyraz pospolity, czy też na skutek przekształceń fonetycznych i morfologicznych jej postać upodobniła się do niego, wywołując skojarzenia

znaczeniowe, które nie mają nic wspólnego ze stanem pierwotnym. Na zakończenie przytoczyć można słowa Piotra Gołęba:

Wszystkie te nazwy od wielu wieków przechodzą z pokolenia na pokolenie. Lud ich nie rozumie ani się nad nimi nie zastanawia. Przechowując je, daje dowód odwiecznej przynależności tych stron do obszaru języka polskiego [Gołąb, 1939, s. 6].

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

- n. – nazwa
 n. cz. – nazwa części
 n. ter. – nazwa terenowa
 ap. – *appellativum*

Źródła

- Korn – KORNASZEWSKI Marek, RZEPKA Wojciech Ryszard, 1967, *Huba// Huby w wielkopolskich nazwach miejscowych i terenowych*, „Slavia Occidentalis”, nr XXVI, s. 61–77.
- NP – RYMUT Kazimierz, 1999–2001, *Nazwiska Polaków: słownik historyczno-etymologiczny*, t. I–II, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków.
- RymNMP – RYMUT Kazimierz, red., 2004–2013, *Nazwy miejscowe Polski. Historia – Pochodzenie – Zmiany*, t. I–IX, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków.
- SD – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, PWN, Warszawa.
- SGPK – KARŁOWICZ Jan, red., 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa.
- SSNO – TASZYCKI Witold, red., 1977, *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. I–VI, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Warszawa.

- USJP – GRZEGÓLKA-MACIEJEWSKA Agnieszka, red., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–V, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- BAL Józef, 1963, „*Niemotywowane*” *pluralis* niektórych nazw terenowych, „*Onomastica*”, R. VIII, s. 171–194.
- BOREK Henryk, 1981, *Słownik polskich wyrazów toponimicznych. Zasady opracowania*, „*Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Językoznawstwo*”, z. VII, s. 7–24.
- BORYŚ Wiesław, 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- DEJNA Karol, 1973, *Dialekty polskie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- DEMARTIN Adam, 1975, *Wielkopolskie nazwy terenowe pochodzenia niemieckiego*, „*Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze. Studia i Materiały*”, nr I, s. 95–107.
- GALA Sławomir, 1994, *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, Część 1–2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- GLUSZCZAK Julian, 1971, *Pluralne nawy topograficzne typu Wierzby, Góry*, „*Rozprawy Komisji Językowej WTN*”, t. VIII, s. 162–163.
- GOŁĄB Piotr, 1939, *O kilku nazwach topograficznych na Śląsku Opolskim*, „*Język Polski*”, R. XXII, s. 1–6.
- GÓRNOWICZ Hubert, 1980, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Gdańsk.
- GÓRNOWICZ Hubert, 1982, *Toponimizacja leksykalna na przykładzie obszaru gwar malborskich*, „*Prace Filologiczne*”, t. XXXI, s. 59–65.
- JAKUS-BORKOWA Ewa, 1987, *Toponimia powiatu świeckiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- KAMIŃSKA Maria, 1962, *O nowszych nazwach miejscowych na terenie Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej*, „*Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*”, t. 8, s. 259–268.
- MACHEK Václav, 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, Academia, Praha.
- MRÓZEK Robert, 1998, *Nazwy terenowe*, w: E. Rzetelska-Feleszko, red., *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków, s. 231–256.
- NITSCH Kazimierz, 1957, *Dialekty języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, Wrocław.

- ROSPOND Stanisław, 1961, *Ze studiów nad polską toponomastyką. IX. Gniezno*, „Język Polski”, R. XLI, s. 331–342.
- ROSPOND Stanisław, 1969, *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -sk-*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- RUTKIEWICZ Małgorzata, 1997, *Nazwy terenowe i miejscowe w gminie Miedzichowo*, Wydawnictwo WiS, Poznań.
- RUTKIEWICZ Małgorzata, 2002, *Toponimia środkowozachodniej części województwa wielkopolskiego*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- RZEPKA Wojciech Ryszard, 1967, *Notatka o gople i Gople*, „Slavia Occidentalis”, nr XXVI, s. 139–141.
- STROKOWSKA Anna, 1978, *Pogranicze językowe wielkopolsko-mazowieckie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- SYCHTA Bernard, 1967, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- ŚMIECH Witold, 1983, *Stosunek polskich nazw terenowych do wyrazów pospolitych*, w: K. Rymut, red., *Geografia nazewnictwa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 37–51.
- TOMASZEWSKI Adam, 1934, *Mowa ludu wielkopolskiego*, Księgarnia Gebethnera i Wolffa, Poznań.
- ZAGÓRSKI Zygmunt, 1991, *O mowie mieszkańców kilkunastu wsi wokół Konina*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Ewelina Zajęc

CECHY GWAROWE W TOPONIMACH Z POWIATU TURECKIEGO

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie cech gwarowych zarejestrowanych w nazwach obiektów zamieszkałych i niezamieszkałych przez człowieka na terenie powiatu tureckiego, położonego w południowo-wschodniej części Wielkopolski. Na podstawie zebranego materiału toponimicznego odkryć można cechy dialektalne: fonetyczne, fleksyjno-składniowe i leksykalne południowo-wschodniej Wielkopolski. Zgromadzony dzięki eksploracji terenowej materiał toponomastyczny umożliwia obserwację cech gwarowych tkwiących w nazwach, charakterystycznych dla dialektu wielkopolskiego, takich jak: kontynuanty staropolskich samogłosek długich, unikanie protetycznej wymowy samogłosek w nagłosie, wahania rodzaju gramatycznego. Ojkonimy i anojkonimy zachowują także dawne właściwości dialektalne, jak na przykład oboczność morfemów *-ow-* i *-'ew-*, która, zachowana w sufiksach nazw, poświadcza prymarnie większy niż obecnie obszar występowania. Cechą zgromadzonego materiału toponomastycznego jest też szeroki zakres toponimizacji, czyli wyparcia apelatywów z zasobu leksykalnego języka i skostnienie ich w nazwach własnych. Nazwy

miejscowe i terenowe z terenu powiatu tureckiego przechowują wiele archaizmów leksykalnych oraz leksykę gwarową. Występują też nazwy o zabarwieniu ekspresywnym, znane mieszkańcom nie tylko badanego terenu, często kojarzące się im z jakimś wydarzeniem lub cechą charakteryzującą zamieszkujących tam ludzi.

THE FEATURES OF THE DIALECT IN THE TOPONYMS OF THE COUNTY OF TUREK

Summary

The aim of this article is to discuss dialect features in the names of inhabited and uninhabited objects in the county of Turek located in the south-eastern part of Wielkopolska Province. In the collected data there can be found particular dialect features: phonetic, inflexive – syntax and lexical characteristics of the South-eastern Wielkopolska Province. The toponymy data collected by field exploration enables the observation of dialect features – in the names characteristic for the dialect of Wielkopolska Province, such as: Old Polish long vowels' continuants, avoidance of prosthetic pronunciation of vowels in initial sound, hesitancy in the grammatical gender. Oikonoms and anoikonoms also preserve former dialect features, e.g. alternation of the morphemes '-ow' and '-ew' that are preserved in the suffixes of the names, which primarily authenticate, more than presently, the area of occurrence. A feature of the collected toponymy data is also the wider range of toponymisation; in other words the supersession of apelatives from the lexical resource of the language and their fossilization in proper names. The names of the places and areas in the county of Turek retain many lexical archaisms and dialect lexicon. These are also expressive names known by the residents of the examined area and beyond, often associated with a particular event or a feature characteristic of people living there.